

Антон Страшимиров

ВИХЪР

С шопите към Цариград

БЪЛГАРСКА **ИСТОРИЯ**

- © Антон Страшимиров, *автор*
- © Ангел Златков, *редактор и автор на бележките*
- © Станимира Вџтева, *коректор*
- © Александра Младенова, *графично оформление и корица*

„БИ 93“ ООД
София, 2022 г.

ISBN: 978-619-7496-98-7

Антон Страшимиров

ВИХЪР

С шопите към Цариград

София
2022

Съдържание

Предговор	9
-----------------	---

Част първа

I глава	
Мобилизация	19
II глава	
Поход	40
III глава	
Въоръжен народ	56
IV глава	
Войната обявена	80
V глава	
Вихър	102
VI глава	
След Селиолу	127

Част втора

I глава	
В тайниците на българската душа	147
II глава	
Люлебургаското сражение	164
III глава	
В отлъчка	206
IV глава	
Победители	237
V глава	
Печал	257

Предлаганите страници са само истински преживелици от похода срещу Турция през 1912 г. Едни от споменуваните лица загинаха още тогава, а други са живи. Оставих ги с действителните им имена. Моля за прошка, ако това се зловиди някому.

Антон Страшимиров
София, 1.IX.1922 г.

Прегговор

Уважаеми читателю,

Антон Тодоров Страшимиров е един от будните български интелектуалци от първата половина на ХХ век, които живеят и страдат с изпитанията и борбите на нашия народ за освобождение и обединение. Той се нарежда сред най-добрите познавачи на българската душа, като умело я описва в своето литературно творчество, за да завещае съкровенията и надежди на следващите поколения. Книгата, която гържиш в ръцете си, е отпечатана за пръв път в София преди точно 100 години. Тя представлява близка среща с писателя в момент, в който смисълът на неговото съществуване е поставен под въпрос – месец октомври 1912 г. Тогава шопите от Желязната софийска дивизия предприемат своя тържествен марш към Цариград...

Но кой всъщност е Антон Страшимиров?

Роден е през 1872 г. във Варна в семейството на занаятчията Тодор Страшимиров, бежанец от македонското село Баня. Баща му предприема трудния път до морския град поради заплахата да бъде потушен от мюсюлманските първенци в Разложко. Братя на писателя са известният политик Тодор Страшимиров и летописецът на Априлското въстание Димитър Страшимиров. Тримата израстват със спомена за родния край – Македония, и с мечтата някой ден да се завърнат в бащиното си огнище. На крехка възраст Антон Страшимиров става свидетел и на трагичното преселение на българите от Одринска Тракия след Берлинския договор, които намират подслон и закрила в Бургаско и Варненско. Заедно с най-ценните си вещи, те носят със себе си своите характерни говор, нрав и тра-

диции, които правят голямо впечатление на младите македонци със своите различия и многообразие.

Трудните първи години след създаването на Княжество България принуждават Антон Страшимиров, едва 13-годишен, да напусне Варна и да започне да се скита из Добруджа, за да осигури своето препитание. Дълго време той служи в различни кръчми и кафенета, работи по тютюневи ниви и в печатници, за известно време дори е бояджия. Но това не спира порива му към знание, напротив – през цялото време младежът наблюдава бита и душевността на добруджанските българи и се подготвя да продължи своето обучение. За кратко учи в Разград и в пловдивското село Сагово, след което на свой ред учителства в Бургаско и Варненско.

Първото голямо събитие в зрелия живот на Антон Страшимиров е женитбата му със Стефка Симова през 1895 г. Двамата предприемат сватбено пътешествие в Швейцария, по време на което Антон решава да остане да следва в Бернския университет. Освен че слуша лекции по психология и литература, там той се запознава отблизо със съвременните политически идеи и се увлича по социализма. Най-вероятно именно тук осъществява първите си контакти с бъдещите лидери на македонското движение – Михаил Герджиков, Симеон Радев, Слави Мерджанов, Петър Манджуков. Но труден е животът на бедните български студенти в Европа и както много свои колеги, Антон Страшимиров е принуден да се завърне в отечеството си преди да завърши обучението си.

Установява се в един съвсем непознат за него край от българските земи – Видин, където започва работа като гимназиален учител и редактира литературното научнопопулярно списание „Праг“. В дунавския град семейство Страшимирови прекарва само една година,

след това отново се заселва на юг от Балкана – през учебната 1899/1900 г. Антон е поканен за учител в Педагогическото училище в Казанлък. Тук се включва активно в дейността на местното македонско гружество, което му гласува доверие и го избира за представител в решаващия Седми македоно-огрински конгрес. По време на заседанията под строгия поглед на Борис Сарафов е преодолян разколът между македонските и тракийските преселници, като варненското гружество „Странджа“ се присъединява към общата Македоно-огринска революционна организация.

Срещата с ръководния елит на българското освободително движение оказва голямо влияние върху бурната душа на младия учител – той напуска своя дом и се записва в четата на войводата Яне Сандански. С него взема участие в аферата „Мис Стоун“ и получава за съхранение част от предадения за освобождаването на американската мисионерка Елън Стоун откуп на Вътрешната македоно-огринска революционна организация. Същевременно енергичният учител се впуска и в партийния живот в Княжество България. Големият му потенциал е забелязан от ръководството на Демократическата партия и през 1902 г. Страшимиров за пръв път е избран за народен представител от редиците на партията на Петко Каравелов.

Законодателната дейност обаче не задоволява младия писател и той продължава своето активно участие в легалните и революционни български организации. По време на страшната акция на Гемиджиите в Солун през 1903 г., в която серия от терористични атаки на български анархисти предизвиква паника в неофициалната столица на Македония, Страшимиров е там сред солунчани и преживява всички ужаси на тираничния османски режим. Постепенно той се превръ-

ща в един от основните застъпници за освободителната кауза в българския печат, а под неговото перо излизат биографичните бележки за легендарния войвода Кръстю Асенов и важната брошура „Истината по положението в Македония“. Преди избухването на Балканската война писателят има честта да участва и в едно друго паметно събитие от новата българска история – тържествените заседания на Петото Велико народно събрание в Търново, които санкционират обявяването на Независимостта на страната и превръщането на обединените Княжество България и Източна Румелия в Царство България.

В навечерието на Балканските войни Антон Страшимиров е сред най-влиятелните и разпознаваеми български общественици. Политическата му кариера, силният му глас в полза на останалите под чужда власт българи, отличните му познания за същината на Българския национален въпрос и писателският талант, който притежава, му осигуряват широки контакти в страната. Така, когато настъпва съдбовният час, той има възможност да последва примера на редица свои съмишленици и да избегне заминаването за фронта – и наистина вероятно би бил по-полезен в тила на действащата армия. Но писателят решава, че в страшните минути, в които се определя съдбата на неговия народ, той не може да го изостави – трябва да бъде до него. Страшимиров вярва в силата на словото и е убеден, че чрез него достойно ще изпълни дълга си. Въпреки че никога не се разделя със своята пушка, неговите куршуми са думите.

Писателят се записва редник в състава на Тридесет и седми пехотен пирински полк, получава своето снаряжение и заедно с новите си другари оставя съдбата си в ръцете на българското военно командване. Съкрове-

ното му желание е да се види с максимално много хора на фронта, за да увековечи с перото си усилията на един млад и жизнен народ да докаже правото си да бъде свободен. Още през първите дни от войната Антон Страшимиров се сблъсква с физическите изпитания, на които са подложени редниците – безспирни бързи походи през горещите есенни дни и дълги безсънни нощи под открито небе по време на бури, тежко снаряжение, недостатъчно хранителни продукти, липса на санитарни материали и адекватно медицинско обслужване. Писателят не губи самообладание – благодарение на вярата си в правотата на българската кауза той успява да преодолее трудностите.

Антон Страшимиров започва да описва своите преживявания в Желязната дивизия още преди края на военните действия. Той внимателно наблюдава, провокира и разбира мислите на своите бойни другари, за да им помогне да понесат по-леко страданията на фронта. Умело разкрива душевността на българите, като отличава характерните особености на различните етнографски групи от българската нация. За да подчертае голямата разлика между пропагандната представата за войната и действителността, авторът кръщава себе си със звучното име Големан. Смело разказва за чувствата и мислите на Големан, който не спира да се изненадва от самия себе си по време на дългите походи и тежките студени вечери. Постепенно безстрашният писател започва да изпитва колебания от полезността на своите действия. Не, той не се страхува от смъртта, напротив – приел е мисълта, че всички са равни пред нуждите на Отечеството и е готов да загине редом до своите събратя от шопските села. Най-страшните моменти във войната обаче не са кратките сра-

жения, в които адреналинът често потиска емоциите, а безкрайните походи и студът – студът, който пронизва и най-коравите планински българи по време на зимните месеци през 1912 и 1913 г. И така Големан никога не бяга от сражения – тях той приема със спокойствие и дори със задоволство, него го смущават безцелно загубените човешки животи преди и след бойните действия.

Впрочем, същите мисли вълнуват и гругарите на писателя. Той предава разговорите с тях, запазвайки характерните особености на българската реч от различните краища на Балканския полуостров. Войнишките диалози в книгата впечатляват със своята достоверност и откровеност. Чрез тях ние се пренасяме на фронта, докосваме се до душите на българите и преживяваме с тях изпитанията на войната. Страшимиров не се ограничава с разкриването само на положителните примери, той осъзнава важноста бойният път на неговите шопи да бъде предаден искрено, в цялата си многообразност и сложност. Основна му цел е да покаже на сънародниците си истинското лице на войната, цената на българската свобода и независимост. Авторът обещава на своите читатели, че предстои да прочетат един автентичен разказ за войната.

Уважаеми читателю, сигурен съм че вече нямаш търпение да потеглиш заедно с шопите към Цариград. Но позволи ми да споделя с теб само едно от многото противоречия, с които ти предстои да се сблъскаш в следващите редове. Антон Страшимиров напълно съзнателно пропуска да разкаже за най-важното събитие в кариерата на всеки войник – получаването на орден „За храброст“. Писателят е награден с ценното отличие за проявено героичество и самоотверженост в изпълне-

нието на своя дълг по време на решаващите сражения при Люлебургас. Но вместо възторжен разказ за своето постижение, той споделя със своята любима: „А ще пиша – само наистина ми е страшно болно... Чувствам се зле, аз съм като разкъсана кървава риза... Фий, кога ще свърши всичкият този ужас?“

Не забравяй тези думи докато се докосваш до мислите и чувствата на Големан по време на Балканската война.

г-р Ангел Златков
03.04.2022 г.

**ЧАСТ
ПЪРВА**

I глава

Мобилизация

Големан обу кръстосани с черни гайтани калцуни, привърза над нозете си македонски цървули, притисна каскет на вежди и като разпусна ластика на виенското си паргесю¹, уви се в него като в римска тога.

И излезе.

Той искаше да демонстрира. Вчера гимназисти, студенти и неголяма гражданска тълпа развяха знамена из улиците и поздравиха войната. Големан вървя с тях развълнуван и недоволен. За освободителна война се говореше от години, тя бе искана в многохилядни митинги, нямаше мислещ човек в страната, който да не съзнава необходимостта ѝ. И Големан смяташе, че сега целият народ трябва да е на улицата – всички, всички да се слоят в траурно шествие след черните македонски знамена. Страната се хвърляше в свирепства от нечовечни побуждения, от страшна престъпност, от помрачаване и на най-светлите хора, от превръщане на народа в тъмна тълпа. Трябваше да се направи всичко нужно, за да залегне в душите инстинктът на борещите се за мир и за човечност, на борещите се по историческа необходимост. А това не се правеше. И прекарал изтеклата нощ в мъчително раздумие, писателят излезе сега да демонстрира.

Големан не можеше да се освободи от едно свое впечатление из вчерашната демонстрация. Мъж и жена, почнали живота си с лъжа – употребили кървави пари от борчески македонски чети за свое щастие – вчера

¹ Паргесю – дълго мъжко пролетно или есенно палто (фр.).

вървяха сред демонстрантите и се тресяха от плач. Пред тътнежите на войната тези паднали хора сочеха откъснати от своя кръст, пречистени за смърт. Големан искаше да види техните сълзи у всички. Това ще облагороди душите, ще предотврати сърцата от прекомерно зло и ще освети предстоящите гробници. С такива сълзи да влязат всички във войската – всички, които застъпват мисъл в малката страна. Да влезе и най-слабият: ще го подкрепят във физическите трудности войниците от народа. Работните маси имат отворена душа, те се групират около беззаветните натури и с това поставят пиедестала на всички нетленни паметници.

С тия мисли Големан намери своята рота в безкрайните софийски казарми, дочака ред и се записа. А после се изгуби в тълната запасни.

Тя беше вече внушителна. Вървяха черни маси от близки и далечни села. Те идеха студени, мълчаливи, със сух, почти безразличен израз в лицата. Нямаше гайди и кавали, никак не се срещаше пиян човек, нито се мяркаха жени, освен изрядко някоя майка, навярно стара вдовица, дошла да допрати син – надежда в живота.

И в ничие лице не се четеше страх, и в ничии очи нямаше възторг.

„Не вярват може би в предстоящата грозота?“ – се питаше писателят, търсещ тайниците на народната душа.

През бабенето си в казармата Големан беше хвърлил поглед върху облепените списъци на възводовете от последния набор. В единия от тези списъци имаше само трима неграмотни, а в другия – един единствен. „Столица е“, съобрази писателят в първия момент. Но пак провери. Не, войниците бяха от колиби из непрестъпните дебри на искърската клисура. Големан беше

тронат. И потръгнал из широката улица към храма „Св. Неделя“, той самодоволно мислеше:

„Младите хора са ония, които надгъхват и старите в такива кървави подеми. А с младите в България вече е постигнато много: ето, всички са грамотни. Те четат, разсъждават и тълкуват пред по-старите събитията. И народната маса е свикнала с мисълта за неизбежната война; затова тя сега не е изненадана и е спокойна – не се стряска и не се трогва.

След малко Големан се видя заобиколен от група офицери. Той беше чужд на професионалните военни и почти не гружеше с тях. И сега се изненада от засмените маса офицери, които го бяха обкръжили и познатите лица, които не можеше изеднъж да отличи. Но веднага се опомни: това бяха неговите съвременници от първите редове на интелигенцията – учители, съдии, академици, семинаристи, инженери, професори, архитекти, художници, писатели, артисти...

– А-а, аз бих желал да видя и друга армия, непосредствените началници на която да са хиляди възпитаници на най-първите университети в света! – резонираше след малко Големан.

И го обзе утешна гордост. Той беше уверен сега, че неговият народ ще воюва без да се оскоти. „Ние не допуснахме народът ни да се превърне на помрачена сган – мислеше той – и не ще се посрамям да вървим сега с него в неизбежното кръвопролитие“.

Свикнал със скритата мълчаливост на човека в своята страна, Големан вече не се взираше в лицата и в погледите на срещаните групи запасни, за да чете в техните души. Обзе го увереност в съдбата, почна да мери достойнствата на народа си със сами себе си и защото никога не беше се съмнявал в своята гражданска воля, той предвкушаваше още в тоя първи ден всичкото благо,

което ще последва от грозотите на неизбежната война. Неговият изстрадаан народ ще наложи своята правда на света, непременно ще я наложи...

И Големановото настроение да демонстрира, за да опомни българите, се изпари. Пък и ония тълпи познати хора, които срещаше той сега, 'земаха походната му готовност за понятна и го питаха сърдечно: в коя войскова част е и кога тръгва.

„Всеки отива, изключение няма, то се не допуща в самите души!“, резигнираше Големан.

Само посивелият, току-що излязъл в оставка столичен кмет – инвалид от Сливница, спря с възторжени думи писателя:

– Дочакахте деня, вий непоколебими борец за македонската кауза! – викаше той на всеослушание и го сочеше на минавачите. – Ето го, цял живот се бори с перо за свободата на Македония, сега тръгва и с пушка. Бъдете като него!

Големан отмина в нова треска. Оживяха в паметта му кървавата върволица светли хора, които той бе изпращал през десетилетие в борби там – в осеяните с безкръстни гробове македонски планини. И обзе го тъмна вражда, забрави той себе си, хуманността потъмня в душа му: „Сега дойде всекому редът! Никой никого не трябва да насърчава, всеки ще върви. И ще вървят с доброто и злото в душите си. Остави ги: то е съдба! Борбата ще бъде безпощадна, ще се възцари свирепа жестокост. И нека! Векове, кървави векове са напластили през поколения страшна вражда в самата плът на българина. Да се разлее, да се разлее тая вражда! Това е час на горката разплата“...

Стар държавник, първи от суровите в страната, прекъсна мислите на тъмно разчувствалия се писател.

– Заминавате ли? – попита го той.

– Аз съм към тукашните полкове – усмихна се виновно Големан.

– Е, по-добре. Мъчно ще е сега по треновете за ония, които се числят в провинцията. Сбогом.

Стисна старецът ръката на писателя и го изпрати без усмивка, сухо, като че ли и той, старецът, ще тръгва...

И свърши Големан с мисли, чувства, съзерцателство. Престана да е, което си въобрази, и се почувства в сами себе си това, което виждаше да е всеки: войник – безропотна единица в решенията на нещо страшно – стохилядни маси мъже.

Големан се обмундирува и се загрижи за себе си като войник. Той беше служил някога, преди двадесет години, като учител и стоя в строя само три дни – маларичен бе, в блатист край при Черно море. И не научи да владее пушката. А сега всички в страната бяха на оръжие и оставаше само едно съревнование: кой да бъде по-добър войник. Големан потърси човек, гръпна се в един кът на казармата и с голяма сериозност проучи частите на пушката.

Зает така с непосредствената задача на войник, писателят дълго не забелязваше сигнала за голям шум в задния двор на казармата. Тук бяха нахлули тълпа студенти, водени от посивял професор: ще се запишат войници, но искат предварително да им се отпусне музика, да демонстрирали из града. Държача се рече, крещяха, и това звучеше за Големан съвсем фалшиво. Многохилядната селска маса от запасни и не се тру-

паше да види какво става: тя, селската маса, бързаше да мине под „таргата“², т.е. да се запише, да се обмундирува, да се вреди, да не стане с някого грешка, че да го влачат после, като неяви се навреме, и да го съдят и да го наказват.

При Големан се отби познат живописец с пеница на устата – навярно човек, който много е говорил.

– Ще запишат и студентите, ще хвърлят в огъня цялата интелигенция! А знаете ли какво се върши във военните канцеларии? – зашепна той трескаво.

– Какво се върши?

– Всички нестроеви служби са дадени на строеви офицери, а на тяхно място ще хвърлят в огъня запасните подпоручици, цвятът на интелигенцията!

– Вие запасен подпоручик ли сте?

– Думата не е за мене – аз ще вървя, брат погребях аз в Македония, ще вървя, тази вечер се обличам, не ме гледайте такъв. Но войната е професия на действащите офицери, сега е ред тях да видим, те да водят.

– Облечете се и вървете в частта си. Ние трябва да се мобилизираме на един дъх, опълчваме се на борба с голяма държава. А другото ще разправяме след войната – след войната, след войната! – прекъсна и изпрати Големан художника. А останал пак сам, той мислеше: „Резон е да се разполага винаги с известен запас от делови офицери – ще остават и по-големи части без началници“...

Добрият писател – човек на увлеченията, беше вече готов да прощава всичко на началниците, стига да водят към победа! Той не съзнаваше, че все по-сяпано се поглъща от погема, че мечтата му за победи става за него единствена страст и че душата му зрее да хвърли в игра всичко...

²Тарга – направена от дъски малка платформа с четири дръжки.

Големан се залута сред тълпата резервисти и се вслушваше в техните недомлъвки. Всяка думица му се чинеше, че открива желана страна от народната гуша.

А сред войниците още нямаше воинственост и никой не мислеше за силата на противника. Хората бяха още в себе си, огледваха се и се преценяваха.

– Бей, десет годин отка бе’ме на маневри, а? – клатеше глава стар резервист, опрял коляно ò свой съслуживец.

– Има.

– Хе-хе, я не съм стрелял от тогай.

– Я съм стрелял.

Мълчат. Един изправен до тях се навее:

– И я съм стрелял, на сватби, хи-хи!

– Е, па, такава стрелба, да ме простиш, ете...

– Маки, стреляли сме ние за женки, а за свобода не сме йощ стреляли – това си е!

Разнесе се грезгав смях. Големан загледа тъмните лица. Отде излизаха тия книжни гуми у тях? Те за свободата още не били стреляли... А никой не поглеждаше писателя: не бяха за него те, тези гуми...

И Големан отмина самодоволен. То не можеше да бъде другояче: трезвата и открита гуша на нашия човек, който е господар на дома си, не е могла да не почувства вече цената и смисъла на своя държава, на своя войска. От новото време масата на народа не е очаквала и не е могла да види друга облага, освен свободата. А „да стреля“ за нея тази маса ще е все по-подготвена сега, отколкото бяха бащите и дедите при Шипка и Сливница...

По-настрани, облегнати до зид, пушеха с лулички други двама твърде стари резервисти. Големан ги заговори: те може би са опълченци? Не, не са: излязоха негови съслуживци. А! Колко са те грохнали...

– Храните се вие, граждането, имате си спестено, на си угаждате и се държите до старост, а ние, де можем? – мънкаше гружески ухилен единият от резервистите.

– Е, сега вече чорбата ще е една.

– Баш, ха-ха! Мака че е за вас.

– Не ще е. Всичко се понася, когато се отива на смърт. Претръпва човек.

– Право, виж, а? – вторачиха се един в друг грохнали-те мъже. После единият кривна глава:

– Хе... а какво е ка' гледа човек младите!

– Защо?

– Ние сме стари, за нас нищо, брате. А речи как се на младост мре, хе!

И потопа селякът очи в тиха скръб. Но гругият зажумя и отсече:

– Е, па... народ се ражда, ете... а земя се с кръв печали, земя не се ражда!

Големан дълго повтаряше тия думи... Вековете са чертали своите скрижали в душите на тъмните люде: те не мъдруват пред събитията, разбират ги и ги посрещат с преживяното от поколенията.

В единия край на казармата стана някакво раздвижване. Насядалите по целия двор млади и стари войници се възправиха: явил се беше дивизионният началник. Той скоро отмина и утихна шумът. Сега същият художник, който преди малко се беше загрижил за съдбата на запасните подпоручици, отърча пак при Големан.

– Чухте ли какво е станало? – блещеше той очи, бледен от вълнение. – Един полковник се загрижил за съдбата на артистите, прехвърлил Христо Ганчев в допълнителна гружина, но снощи дивизионният началник срещнал същия Ганчев, нахокал го и го изпратил в първия действащ полк... Скандал!

Големан се жегна от неприятно чувство, но скоро пресилено се разсмя.

– И много добре! Жертват, значи, и театъра си, всичко жертват, добре е, ха!

– Помислете, за бога! – удиви се добрякът художник.

– Я се успокойте – усмихваше се нервно Големан. – Жертваме и учителството си. А какво друго имаме ние да скъпим? У нас и в последното селско училище имаше повече мисъл, отколкото в театър, в изкуство, в литература. Ние до днес само играхме на национална култура. Дано моя преход сега ни избави от тая игра и ни сведе на дело. Нека се пожертва всичко!

Художникът се опомни и изеднѣж се пречупиха обтегнатите черти на лицето му.

– Наистина аз не знам какво става с мен – смѣнка той. – Може би ще бъда убит: тъй ми е мило за всички...

Тези думи бяха казани съвсем просто. То бе един мъничък миг, една болна конвулсия на сърцето, някакъв трепет, може би от сянката на високо надвисналата смърт. Големан забрави смеха си и тъжно се взря в прозрачното лице на смутения художник. И мистично недоумение обзе душите на двамата. Те си стиснаха ръцете и се разделиха със странно чувство, което ще ги кара сега да бягат един от друг – да бягат може би докато видят смъртта в очи – там, при сраженията.

После, при походи и след кръвопролитните боеве, старият писател суеверно питаше познатите си за съдбата на художника. И когато късно след Чорлу Големан узна за неговото загиване при Селиолу (беше вечер през ясна нощ), той на няколко пъти се събужда да търси една неспокойна мъничка звезда на север, в която бе мистично загледан, тъкмо когато му бяха обадили за загиването на предчувствалия смъртта си художник.

Войнствената вълна се надигаше със злобещо подчинение на всички пред гълга. Лицата на жените се обтегнаха, очите им хлътнаха и погледите – даже на жените погледите, станаха съсредоточени. Манифестациите се прекъснаха преди да се разраснат. И бавно се възцаряваше странно затишие. Кръчмите се затваряха рано – нямаше посетители. Говореха, намалял е до минимум броят даже на обикновените престъпления. Известен неуловим от полицията апаш намерил път да се уговори с градоначалството: срещу обещание да го не арестуват, записал се доброволец в дружината на прочут легален теоретик на анархистите...

– Не разберъош! Нима у вас и анархистите ще воюват срещу Турция? – чудеше се един нихилист московчанин, който сега всеки ден навестяваше Големан. Тоя човек беше бездомен чужденец и не чувстваше, че готвената сега война е възжелана от малкото българско племе.

В казармата вече поличаваше известна болезненост. Селяните се сплотяваха – смятаха че сега, както винаги в живота, голямата тежест на предприятието ще легне главно върху тях: те загледаха извисоко гражданите... А между последните проговаряше инстинктът, да използват връзките си с ръководните кръгове – не вече за да изпъкнат, а за да останат в сянка... Това особено поличаваше у повпечатлителните южани – у бюрократите македонци. Един снажен охриянин, гимназиален учител, все някак не намираше подходяща униформа. Личеше, че нечий невидим пръст го бута настрана, в сянка. „Солдатството не е за люге от фамилията“, подбиваха го други граждани. Охриянинът нехаеше. Друг, при-

лепчанец, пак гимназиален учител, подобострастно се лепеше ò Големан. Прилепчанецът е английски възпитаник, той би могъл в щаба на македонските комитети да услужва на английски журналисти, та... не може ли да се нареди някак това? Големан се беше отрекъл да мисли сега за по-важни от солдатството патриотически мисии, но прилепчанецът не се отчайваше и се лепеше ò него.

В казармата се заговори, че комисия ще прегледа ония, които се записали за болни. Такива бяха доведени от селата и на коли. Към тях се вредиха подначалници от министерства, разни чиновници и охранени мъже, всички страдащи от нещо. Комисията ги прегледа и някои от доведените с коли из народа останаха в строя, а много от охранените граждани вече не се вестиха в ротата. После, в похода и във войната, Големан ги срещаше: артелчици, кашавари, коняри... А охридянинът учител съвсем липсва: не се намерили удобни за него грехи, останал човекът в София, цивилен, да приготви заедно с един писател ново издание на учебниците си: ще трябва за Македония, която предстоеше да се освободи...

Големан снизходително се смееше: нали не може и без такива хора в света?

Ротата се оформи – 312 души! Всички се явиха още в първите два дни. Само ротните списъци не бяха в ред: българинът не е канцеларист. А ротният командир не попадна на тон – словоохотлив е, дотяга. И не почувстваха го войниците като свой. Те още в първите дни

почнаха да чупят език: „13-а рота е лихо³ число, все ще трябва да куца нещо“.

Субалтърорите⁴ офицери бяха двама: единият педагог – софийски възпитаник, а другият – народен учител от Новоселци. Педагогът е цяла мечка, бил от Рила: широк, набит, космат, черноок, а с бели трапчинки по бузите и макар веждите му да са склѳочени, широка усмивка често открива лицето, като пълна месечина. Той е гимназиален учител, но забравил педагогията и предавал гимнастика. Бил известен ловец – тъкмо ще е на мястото си сега в ротата. „Тази рилска мечка, мислеше си Големан – ще измести ротния командир и ще ‘земе ротата в ръка, стига да е кадърен на възторг.“ Новоселянецът – народен учител е, дребничък, усмихнат шоп, с черти на суровост, но има меко гласле и твърде се стеснява.

В ротата няма войнствен човек. Всички смятат, че ще се разнесе черният облак, не ще се обяви войната. Има един класик – учител по латински, един издател на сензационни романи, един печатар – скопянец, един статистик – щипянец, един народен учител, един комита от Княжево – бил четник на убития в Македония полковник Янков, друг комита – тетовец. Тук е още прилепчанинът – английски възпитаник. И още – княжевският кмет, планина човек. Няколко евреи и арменецът Степанийан, часовникар. Фелдфебелът е младо момче, с глас като алпийска трѳба. Старшиите са стари хора и много напомнят помощниците кметовете по селата: гледат да угаждат на съселяните си.

Големан е в първи взвод и взводен му е педагогът субалтърор-офицер. А отдѳелѳонен му е касапинът Киро –

³ Лихо – печално, тъжно.

⁴ Субалтърор – младши офицер.